

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆՆԵՐ

Հայ Նուագարանային Երաժշտութիւն. Պարեղանակներ (Կազմող՝ Աշոտ Մուրադեան, մասնագիտական խմբագիր՝ Խաչիկ Մարտիրոսեան, մատենաշարի գլխավոր խմբագիր՝ Կարինէ Խողաբաշեան-Մարգսեան), «Հայ Աւանդական Երաժշտութիւն» մատենաշար, Հտր. Ա., եւ Գ., Երեւան, «Ամրոց» Հրատ., 2008:

Արամ Քոչարեան, *Հարկանային եւ Շնչական Նուագարանները Հայաստանում*, աշխատասիրութեամբ Կարինէ Խողաբաշեանի, Հոփիսիմէ Պիկիչեանի, Ժասմէն Մեհրաբեանի, Անահիտ Բաղդասարեանի, Երեւան, «Ամրոց» Հրատ., 2008:

Նորութիւն չէ, որ ցանկացած ազգի ինքնութեան պահպանման երաշխիքը առաջին հերթին պետականութիւնն է: Սակայն ոչ-պակաս կարեւոր են լեզուն եւ հոգեւոր մշակութային ժառանգութիւնը: Այսօր համաշխարհայնացման պայմաններում գրեթէ բոլոր ազգերը կանգնած են մի խնդրի առջեւ՝ պահպանել եւ սերունդներին փոխանցել ազգային նկարագիրն ու ինքնութիւնը: Խնդրի լուծման տարբեր ուղիներ են փնտռում մասնագէտները եւ բերում նորանոր առաջարկներ: Մի բան պարզ է՝ նախեստաջ պէտք է պահպանել, անաղարտ ներկայացնել եւ զարգացնել մշակութային ժառանգութիւնը:

Իրաքանչիւր ժողովրդի մշակոյթը, մասնատրապէս բանահիւսութիւնը, երաժշտութիւնն ու պարը ժամանակների միջեւ լուազոյն բնականոն կապուողին են: Ունենալ ազգային աւանդական երաժշտութեան ձայնադարան՝ կը նշանակի ունենալ ազգի պատմութեան տարբեր շրջանների մասին բազմակողմանի տեղեկատուութիւն ստանալու բացառիկ հնարատրութիւն եւ միջոց: Մշակութային հարուստ ժառանգութեան տէր ժողովուրդն այսօր իրատունք չունի սահմանափակուել միայն պահպանուած աւանդական երգերն ու նուագները հնչեցնելով ու յղկելով: Նման երաժշտական, պատմա-գեղարուեստական արժէք ներկայացնող նիւթը անբաւ շտեմարան է ոչ միայն երաժիշտների, այլ նաեւ արուեստաբանների, պատմաբանների, հնագէտների, ազգագրագէտների ու հայագիտութեամբ զբաղուող տարբեր մասնագէտների համար:

ՀՀ ԳԱԱ Արուեստի Ինստիտուտի Արամ Քոչարեանի Անուան ձայնադարանը աւանդական (գեղջկական, քաղաքային, աշուղական երգեր ու նուագներ, երաժշտական պատումներ, ժողովրդական եւ ժողովրդապրոֆեսիոնալ կատարումներ) երաժշտական մշակոյթի մի իրայատուկ գանձարան է: Զայնագրուած նմուշները ներկայացնում են պատմական Հայաստանի գրեթէ բոլոր խոշոր մարզերի ժողովրդական երաժշտարուեստը: Զայնագրութիւնների թիւը շուրջ 20 հազար է եւ ներառում է 1927ից մինչեւ մեր օրերն ընկած ժամանակաշրջանը: Աւելորդ է ասել, թէ այս երգերի ու նուագների լոյսընծայումն ինչպիսի ներդրում կը լինի հայ ժողովրդի մշակութային կեանքում եւ որքան լիարժէք պատկերացում կը ստեղծի ժողովրդական երաժշտութեան տարբեր

սեռերի ու քեմատիկ առանձնայատկութիւնների ու կատարողական արուեստի մասին:

Գեռես 1985ին Արուեստի Ինստիտուտի Ժողովրդական Երաժշտութեան Բաժնի Վարիչ Կարինէ Խոտարաշեան-Սարգսեանն առաջարկեց ձայնադարանի հիման վրայ 30 հատորանոց մատենաշար ստեղծել: Տարիների ընթացքում բաժնի գիտաշխատողների կողմից հրատարակման պատրաստուեց ժողովրդական երգերի ու նուագների 8 ժողովածու: Վերջապէս 2008ին պետական պատուերով ՀՀ Մշակոյթի Նախարարութեան հովանաւորութեամբ իրականացուեց «Հայ Աւանդական Երաժշտութիւն» բազմահատոր մատենաշարի առաջին հատորի հրատարակումը՝ *Հայ Նուագարանային Երաժշտութիւն. Պարեղանակներ* վերտառութեամբ:

Հայոց աւանդական նուագների ամբողջական հաւաքածուի ստեղծման անդրանիկ փորձը պատկանում է ՀՀ ԳԱԱ Արուեստի Ինստիտուտի նախկին գիտաշխատող, երաժշտագէտ-բանագէտ Աշոտ Մուրադեանին, որը վերծանել, ուսումնասիրել եւ դասակարգել է աւանդական նուագարաններով (դուդուկ, զուռնա, պարկապուկ, սրինգ, շուի, դիւլ, քառ, քամանչա, քեմանի եւ քեմոնա) հնչող հայոց պարեղանակների ընտրանին: Նուագարանային հատորներ կազմելիս Աշոտ Մուրադեանը նպատակ է ունեցել մասնագէտներին եւ սեռի երկրպագուներին ներկայացնել Հայաստանում եւ նրա սահմաններից դուրս բնակուող հայերի կեանքում հնչող գործիքային նուագների ամբողջական պատկերը:

Գրախօսուող հատորը հիմնուած է 1957-1959ին հայ բանահաւաք-երաժշտագէտներ Մատթեոս Մուրադեանի, Ալեքսանդր Թաղէսեանի ձայնագրած գիտարշաւային նիւթերի, ինչպէս նաեւ Աշոտ Մուրադեանի 1986ին Արխագիայում հանշէնահայերից ձայնագրած նմուշների վրայ: Վաղաժամ հետաւանալով կեանքից՝ (2003) Աշոտ Մուրադեանը չհասցրեց տեսնել իր բազմանախառն աշխատանքի արդիւնքը: Վերջնական խմբագրման եւ սրբագրման աշխատանքները կատարել են Ժողովրդական Երաժշտութեան Բաժնի աշխատակիցներ Զաւէն Թագակչեանը, Հռիփսիմէ Պիկիչեանը եւ Ժասմէն Մեհրաբեանը:

Հատորը կազմուած է չորս բաժնից եւ ընդգրկում է Հայաստանի Վայքի եւ Շիրակի մարզերի, ինչպէս նաեւ Արցախի եւ Արխագիայում բնակուող հանշէնահայերի պարային-նուագարանային երաժշտութեան 53 նմուշ: Իրարանջիւր բաժնում պարեղանակները դասդասուած են ըստ նուագարանների՝ փողային, լարային (մենակատարային եւ նուագախմբային կատարումներ): Բոլոր նմուշները նոտագրուած են պարտիտուրի տեսքով, պահպանուած է առանձին նուագարանների եւ նուագախմբի (դաստա) ինքնատիպութիւնը: Հատորը համալրուած է նախաբանով, հայոց բազմադարեան երաժշտական աւանդոյթում տեղ գտած ժողովրդական նուագարանների վերաբերեալ պատմական համառօտ ակնարկով, նիւթի եւ այն վերարտադրող նուագարանների մասին մանրակրկիտ տուեալներով, ծանօթագրութիւններով եւ ցանկով: Այս ամէնը ներկայացուած է երեք լեզուով՝ հայերէն, անգլերէն եւ ռուսերէն:

Մատենաշարի երկրորդ հատորը, որի հեղինակը եւս Աշոտ Մուրադեանն է, ամփոփում է նուագարանային երաժշտութեան մնացեալ սեռերը եւ նախատեսուած է հրատարակել 2010ին:

2008ին լոյս է տեսել նաև մատենաշարի երրորդ հատորը, որտեղ առաջին անգամ հրապարակուել են ականատոր երաժշտագետ-բանահաւար, Լենինգրադի (այժմ՝ Մանկտ Պետերբուրգ) երաժշտանոցի ուսուցչապետ Քրիստափոր Կուշնարեանի ղեկավարած գիտարշաւների նիւթերը՝ գրանցուած 1927-1929ին. Հայաստանում եւ Վրաստանի հայաշատ վայրերում: Այդ գիտարշաւներին մասնակցել են նաև ֆոլկլորագետներ Եւգենի Գիպպիուսը, Ջինաիդա Էւալդը, երաժշտագետ Եւրի Տիլինը, կոմպոզիտորներ Յարօ Ստեփանեանը եւ Տ. Տէր-Մարտիրոսեանը: Երեք գիտարշաւների ընթացքում ֆոնոգրաֆով ձայնագրուել է շուրջ 550 նմոյշ, որոնք ինչ-ինչ պատճառներով երկար ժամանակ մնացել են Լենինգրադի ԳԱ Ռուս Գրականութեան Ինստիտուտում եւ միայն 1960ականներին Երեսանի Պետական Երաժշտանոցի ուսուցչապետ Ռորերտ Աթայեանի շնորհիւ պատճենագրուել են ձայներիգի վրայ եւ փոխանցուել ՀՀ ԳԱԱ Արուեստի Ինստիտուտի Արամ Քոչարեանի Անուան Չայնադարանին: Տարիների ընթացքում քայքայուած ձայնագրման գլանիկներից հնարաւոր եղաւ վերածայնագրել միայն 487ը: Այդուհանդերձ, մեզ հասած նիւթը բացառիկ հետաքրքրութիւն ու արժէք է ներկայացնում իր բնութիւնով, դարի սկզբների հայկական երաժշտական կեանքի վաւերագիր:

Ներկայ ժողովածուում ընդգրկուել է գիտական-գեղարուեստական բարձր արժէք ներկայացնող 143 նմոյշ, որոնք նոտագրել, խմբագրել եւ դասակարգել են Ժողովրդական երաժշտութեան բաժնի աշխատակիցներ Դաւիթ Դերոյեանը եւ Չաւէն Թազակչեանը: Ընտրանու դասակարգումը կատարուել է ժանրային-թեմատիկ սկզբունքով՝ օրօրերգեր, աշխատանքային, կենցաղային-պատմողական, զինուորագրութեան երգեր, մահերգեր, սիրերգեր, կատակերգեր, պարերգեր, զուգերգեր, հոգեւոր երգերի ժողովրդական տարբերակներ, պարեղանակներ եւ նուագներ:

Ակնառու է Դերոյեանի, Չաւէն Թազակչեանի կատարած նոտային վերծանութիւնների, ինչպէս նաև Հոփսիսիմէ Պիկիչեանի տեքստային վերծանութիւնների մասնագիտական բարձր որակը: Նրանք հնարաւորինս հարազատ են մնացել արդի ֆոլկլորագիտութեան մէջ ընդունուած սկզբունքներին՝ միաժամանակ չդաւաճանելով բանասացների աւանդական երաժշտական ստանդարտներին ու կատարման կերպին:

Հատորն ունի նախաբան, ծանօթագրութիւններ, բարբառային եւ անհասկանալի բառերի բառարան, ռուսերէն եւ անգլերէն անուանացանկեր:

2008ին ՀՀ ԳԱԱ Արուեստի Ինստիտուտի Ժողովրդական Երաժշտութեան Բաժնի գիտաշխատողներ Կարինէ Խոյաբաշեանի, Հոփսիսիմէ Պիկիչեանի, Ժասմէն Սեիրաբեանի եւ Անահիտ Բաղդասարեանի աշխատասիրութեանը լոյս տեսաւ եւս մէկ աշխատութիւն՝ Արամ Քոչարեանի *Հարկանային եւ Շնչական Նուագարանները Հայաստանում* ուսումնասիրութիւնը, որի հիմքում ընկած է հեղինակի՝ 1963ին պաշտպանած քեկնածուական ատենախօսութիւնը: Սոյն աշխատութիւնն իր տեսակի մէջ եզակի է՝ նշուած նուագարանների համակողմանի եւ խորը հետազօտման ու ներկայացման առումով:

Ուսումնասիրութիւնը բաղկացած է առաջարանից, երկու գլխից, վերջաբանից, ծանօթագրութիւններից եւ օգտագործուած գրականութեան ցանկից, ինչպէս նաեւ ուսումնասիրուող նուագարաններով հնչող նիւթերի նոտային վերծանութիւններից, չափագրութիւններից (Արամ Քոչարեան) եւ լուսանկարներից:

Առաջարանում հեղինակը համառօտ ներկայացնում է նուագարանների ծագման եւ զարգացման փուլերը՝ սկսած Հին Քարէ Դարի շրջանից մինչեւ Ի. դարի կէսերը: Իւրաքանչիւր գլխում մանրամասն դիտարկում են նուագարանի տուեալ ընտանիքի ծագումնաբանական, զարգացման, գործառութային, կենցաղավարման միջավայրն ու փոխառնչութիւնները: Առաջնորդուելով համեմատական երաժշտագիտութեան մեթոդներով՝ հեղինակը բացայայտում է նուագարանների պատրաստման հումքի, կառուցուածքի, հնչարտարերման, ձայնաձաւալի, գրական, ժողովրդախօսակցական եւ օտարալեզու եզրաբանութեան օրինաչափութիւններն ու տարբերութիւնները աշխարհի տարբեր ժողովուրդների մշակոյթներում: Այս խնդիրները զուգորդում են դիցարանութեան, ազգաբանութեան, հնագիտութեան, մանրանկարչութեան եւ կիրառական արուեստի տուեալների համադրութեամբ:

Գրքում զետեղուած են նաեւ անուանի երաժշտագետի կեանքն ու գործունէութիւնը ներկայացնող (Կարինէ Խուդարաշեան-Սարգսեան) եւ հետազօտութիւնն արժեւորող (Հոփսիսմէ Պիկիչեան) յօդուածներ:

Հայոց աւանդական նուագարանների երկու ընտանիքներին նուիրուած այս աշխատութիւնն անգնահատելի նուէր է երաժշտագէտների եւ հայոց երաժշտական մշակոյթով բոլոր հետաքրքրուողների համար:

ՍԱՐԳՍԻՏ ՍԱՐԳՍԵԱՆ